

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf.

Julius, Augustus. 1886.

4-ik füzet.

SOKRATES ÉS KRISZTUS.

A keresztény vallás ember szerkesztette vallás. Az a világnak az Istenről és emberről hittant nyújt; az élet elméletét adja, továbbá egy legváltozatosabb történelmet s irodalmat tár föl. Hanem a keresztény vallás szolgái és hivei abban mindnyájan egyetértenek, hogy azt egy embernek — a nazárethi Jézusnak — életéhez és tanításához viszik vissza. Megelégednek azzal, hogy mellette megálljanak vagy vele elhulljanak; semmi jobbat nem kérdeznek, mint birni ama szavát, melyet mondott, hogy: az utolsó napon megítéli őket. Eltölthették egész életüket az ő tanainak fejlesztésében, az egyház szervezésében és életszabályainak a végrehajtásában: de azért szeretnék, hogy a villám megsemmisítsen minden olyan munkát, gondolatot és cselekedetet, mely ellenkeznék az ő személyes tanításával és példájával. Azt nem tekintenék megtiszteltetésnek önmagukra nézve, hanem csupán rágalomnak vele szemben, ha azt mondanák, hogy: általa megjavultak. Arra büszkék és boldogok ama tudatban, hogy annyi szent férfi és nő, kik méltók a világ bámulására, tényleg is megmutatták hitöket: de ama dicsőségből semmit sem csinálnak és a legtisztább öntudattal csak így szólnak: „Legyetek én követőim, mint én is követője vagyok a Krisztusnak.” Az ő tana: az ő szabályok; az ő élete: az ő zászlójok; az ő jóslata: a reményök; és ő — az ember Jézus — önmaga a bizonyság, tanu és igazság.

Ebben a kereszténység szintén megegyezik minden vallással, mely valódi hatalommal bir az emberek között. Előbb vagy utóbb mindnyájan hivatkoznak személyekre, tekintélyre, alapítóra, szentekre, martyrokra, emberekre, kiknek élete az övékkel egybe forrott. Egy elvont tan kielégítheti a józanészt, a bölcs mondatok sorozata vezetheti az életet, a kijelentés megfélemlítheti a lelket, de csakhamar az emberek azt fogják kérdeni: „Ki mondta mindezt nekünk?” „Ki hajtotta végre?” „Micsoda fajtájú emberek?” és így az ember, vallás lesz. Többé nem a szabály, hanem a példány, a mit követnek: nem a tan, hanem az élet. Mert az ember valami megfogható (con-

cret) után sovárog; olyasmi után, mely előtte testből és vérből áll, hogy Istenhez és az erényhez való viszonyát egyesítse. És így nem sok idő kell arra, hogy a vallás történelmében a nagy név lesz az, s nem a nagy eszme, a mihez a hódolók ragaszkodnak. „Ecce homo“ ez a változhatatlan hang az egész világon.

Valójában bámulatos, hogy néha valamely isteni adomány által egy-egy ember mily magasra emelkedik, hogy lesz teljes emberré? Ennek oka az, hogy azt adott, a mire kortársainak szüksége volt; birt mind azzal, a mit a világ kívánt; ha egy dologban jó volt: akkor mindenben jó volt; s istentelenség lenne kételyt támasztani ellene bármi tekintetben, jöllehet sok lényeges dologban sem jót, sem rosszat nem tudunk róla.

Az ó-korban élt egy nagy böcs. Számos tanítványát mindig élénk figyelemben tartotta; befolyása a föld legmiveltebb országaiban elterjedt; a nevérol nevezett iskola fenmaradt nemzedékröl-nemzedékre, és tana hatással volt más böcselmi iskolákra is évszázaknál tovább. És mégis teljesen semmi bizonyosat nem tudunk róla, életéről, műveiről, sőt még azt sem, hogy mikor élt; s minél inkább akarunk róla tudni, annál homályosabbá lesz előttünk. De azt tudjuk, hogy volt egy Pythagoras nevü ember, és hogyha tanítványai meghalották, hogy az ő tanának valamelyik ágát kérdésessé tették, elégnek tartották csak annyit felelni: „azt ő mondotta.“

Mi mosolygunk e kétségbe nem vonható hiten egy emberben, ki előttünk csak egy név volt. De mit különbözik ez attól az eljárástól, mely szerint Fox Györgynek, Rousseauanak, Mill Stuart Jánosnak, — hogy élöket ne említsek — a neveit hivei, mint egyedüli tekintélyt elégségesnek tartották bármely tanra nézve? Pedig az elsőnek vallása képtelenség lenne, a másodiké botrány s a harmadiké jégkorszak.

De tisztelet az emberi természetnek, az ilyen szentet ritkán fogadja el; az emberek nem elégednek meg az egyoldalú s fogyatékos jellegü vallással. A ki tekintélyét a világon vagy az embereknek bizonyos száma között legalább egy ideig meg akarja alapítani, annak valódi embernek kell magát mutatni, úgy szívbén, mint értelembe, útnak, életnek és igazságnak kell lennie. És minden vallásnak, minden vallásfelekezetnek, minden böcselmi rendszernek, mely a vallás helyét foglalja el, volt individualis istene, hőse, martyrja, tanítója, prófétája, a ki nevét és természetét a hitnek kölcsönözte. Az ilyenre hivei büszkén hivatkoznak s benne minden körülmények között megbiznak.

Ilyen egyénisége a keresztény vallásnak Krisztus, de a kiről sokan azt mondják, hogy neki is, mint minden más embernek voltak fogyatkozásai. Ugy tartják, hogy nem nehéz az ő hibáit kimutatni, s valójában ki is vannak mutatva. Ezek közül kettőt tartanak legrosszabbnak, t. i. hogy egy sereg disznót elpusztít, s megátkozza a fügefát. Állítják, hogy a földön elég szent és hős volt, épen olyan jók, mint ő; de sem azok, sem ő nem ideálok, és egyebet ő sem igényelhet, minthogy szobrát a másokéval felállítsák, (mint volt a Severus császár kápolnájában), egy pantheonban, melyet a hálás emberiség a nagy szellemeknek szentel.

Azok, a kik nem tartják Krisztust egyedülinek, páratlannak, legtöbbször Sokrates-sel hasonlítják össze. Megjegyzendő azonban, hogy nem a görög tudósok, kik ismeretesek voltak az ő korával, a legfőbb magasztalói Sokratesnek. Az ő neve igen kedvencz név, épen ugyanazoknál az embereknél, a kik hajlandók az ő-kort kicsinyíteni, s annak műveltségét túlhaladottnak s olyannak tartani, mely nem érdemes a 19-ik évszázad figyelmére.

Mivel Sokrates életének sok érdekes mozzanata hasonló a Krisztuséhoz, vegyük vizsgálat alá, vajjon mennyiben lehet illő versenytársa a názárethi ácsfiának.

Látom Sokrates világra jövetelét, több, mint négy évszázaddal Krisztus születése előtt egy olyan országban és városban, mely a dicsőség magaslatán állott. Látom felnőni és neveltetni a legtökélyesebb intézmények közepette s olyan értelmi légkörben, melyet a világ alig ismert. Látom városát, miként nyer felségi jogot millió alattvalók felett; s lesz bámulat tárgya fiainak és irigysége ellenségeinek. Látom miként használja hatalmát, vagyonát, nem úgy, mint a szomszédos despota fejedelmek, csak érzéki gyönyörökre s fényűzésre, hanem a lélek művelésére, az ipar, művészet, kereskedelem felvirágzására. Látom a szépművészeteket, szónoklatot, költészetet, s bölcselmet a legmagasabb fokra emelkedni. Látom a nemzeti intézményeit egy szabad népnek, hol az egész az egész által kormányoztatik.

Hát mit szóljak a tökéletességig fejlesztett nyelvökről s idealis, vallásos intézményeiről?

Ilyen befolyás alatt neveltetett Sokrates. S erényéért, igazságszeretetéért, mértéklettségéért, bátorságáért megnyeri honfitársai bizalmát és szeretetét. Bölcsesége által olyan hirnevet szerez, melyet kortársai közül senki. Magát folytonos isteni befolyás alatt érzi. A helyes és nem helyesről való élénk felfogásánál fogva fájt neki, hogy

polgártársai, kik ugyanazon körülmények között nőtek fel, mily sok fogyatkozással bírnak. Ugy érzi, hogy neki kell őket kötelességeik teljesítésére serkenteni; az igaz és helyes iránt érzéseiket felébreszteni; a sötétben tapogatózókat világosságra vezérelni. Ez indokból odahagyja mesterségét, mely abban az időben tisztelettel és haszonnal járt; elhagyja még családját is, csakhogy az atheniek lelkébe új lángot gyújtson. E cél elérésére a társalgást választja; ő se nem szónok, se nem költő, se nem felolvasó, hanem társalgó. Mindenkit megszólít utjában, s különféle kérdések által oktatja az erényes életre, a törvények tiszteletben tartására.

Harmincz évig működik így szülővárcsában, ösztönözve annak fiait az önmagok megismerésére, felhasználva mindenféle értelmi esz-közt, mit valaha tanító megkísérlett. Számos hallgatót vont maga körül: ifjakat, külföldieket, hirneves polgárokat, szónokokat, államférfiakat, s olyanokat, kik a közügyek teréről visszaléptek. Mindezeket előszóval (mert írásban nem hagyott hátra semmit), oktatta teendőikre s idejük jól felhasználására. Némelyek szenvedélyesen szerették, sokan félték tőle s egyszersmind bámulták; az athenebeliek nagy többsége állandóan boszankodott reá, mivel azoknak könnyelmű, fényűző életmódjaival nem rokonszenvezett, s több kedvencz terveiket sokszor ellenezte. Végre a harmincz évi nem tetszés gyűlöletté változott. Bevádolják, hogy az ifjakat elrontja, s új isteneket hoz be az államba. A vádat ugyan azzal a komolysággal, gunynyal, nyugodtsággal és tréfával hallgatta, mint a hogy minden dolgot tekintett. Gunyoros feleleteivel s azzal, hogy ez ügyet komolyan tárgyalni nem is lehet: bírít nagyon felboszantotta. Csekély szótöbbséggel halálra ítélik. Az ítélet előtt, mivel hazája törvényét tiszteli, meghajol; a megmentés eszközét elútasítja; barátaival fogsága tartama alatt a lélek legfőbb rejtélyeiről, halhatatlanságáról beszélget; és a legnagyobb nyugodtsággal hal meg siránkozó tanítványai, hívei közelében azzal a teljes meggyőződéssel, hogy majd ismét találkozni fognak.

Az ő tiszta élete, bölcs mondásai, mély és jóslatszerű gondolatai meg vannak örökítve tanítványai által; neve elterjedt az egész világon, mint egy hősnek, szentnek és mátyrnak, ki az erény védelmezése miatt esett el.

Valójában mind élete, mind halála dicső és magasztos volt, mert ezek által az embereket jobbakká igyekezett tenni és közelebb vinni Istenhez. És mégis a midőn Sokratest úgy állítják előmbe, mintegy bizonyítékát annak, hogy más országok és más hitelvek is hozhatnak létre a názárethi Jézushoz hasonlót, úgy vélem, hogy azok,

a kik a Xenophon és Plato tanítóját a Péter és János tanítója elébe teszik: a történelmet visszafelé olvassák.

Mindenkinek azonnal szembetűnik a két lélek történelmében az érdekes hasonlatosság: a feddhetetlen élet; minden más foglalkozásról való lemondás (ezt Newman tanár Krisztusnál hibául rója fel, míg Sokratesnél meg sem említi); minden más köteletől való megválás, csakhogy embertársaikon segíthessenek; nélkülözés az életben; az odaadó készség mindenkit szellemi táplálékban részesíteni; a rettenthetetlen bátorság, melylyel az emberek igazságtalanságaival szembezállott; a körülte gyülekező sokaság, hogy hallgathassa; egy néhányan iránta mutatott önfeláldozó szeretete, sokaknak furdalt lelkiismerete, a hatalmasoknak iránta tanusított ellenségeskedése, irigykedése és megvetése; bölcs mondásainak és mélyreható gondolatainak megőrzése s rendszerbeszedése tanítványai által; az ellene felhozott vád, az elítéltetés, halála.

A felhozott hasonlatosság mellett mindenki előtt szembetűnik lesz a nagy ellentét is. A Krisztus születése egy olyan nemzet kebelében történt, mely sokat hasonlít jelentéktelen kiterjedésében az athenebeliekhez; de minden egyébben ellenkezik — a zsidó nép büszke, elszigetelt, vonakodik elismerni a hatalmát annak az államnak, mely meghódította; a felszabadulás reményét táplálja; lite emelkedett, de habonával vegyes, más népek között él, de nem olvad be egybe sem. Krisztus nem elegendik politikai dolgokba; tanítványait egyszerű és miveletlen emberek közül választja; működése nem harmincz, hanem csak három évre terjed és diadalának kezdetén lépik le az élet szinpadáról. Mindezekből érdekes következtetést lehet vonni a két egyén jelleméről s befolyásáról. De úgy hiszem, az ilyen hasonlóságok és ellentétek kevés fontossággal bírnak az összehasonlítást illetőleg. A fődolog a mód, az eljárás, melyek által a két nagy szellem érintkezett az emberekkel.

Kezdjük a külsővel, a modorral. Milyen élenken van Sokrates előnkbe állítva az ő legszenvedélyesebb bámulói által! Durva, darabos, mint tanítványa Diogenes; éles, gúnyoros, vagdalódzó; ellenfelét mindenféle csellel igyekszik törbe keríteni: élczelődik s gúnyosan leneveti ellenfelét; kigúnyolja a bölcsök tanácsát; a méltóság és gyöngédség jelentését nem ismeri. Bámulói azt mondják, hogy ez az ő modora volt; s hogy ő az érdes kagylóhoz hasonlított, melynek belseje drága gyöngyöt rejt.

De az ilyen egyén megnyerheti-e szívünket, mint az, kinek minden tette csupa gyöngédséggel és finomsággal párosult. Krisztus

a népek zsarnokait is szelid méltatlankodással dorgálta; a megrögzött bűnös követőit is gyöngéd szemrehányással illette; sohasem gnyolódott, sohasem volt hideg, durva még egy koldushoz sem; az elesettet is felkarolta és az övéihez különösen olyan volt, mint egy szép áprilisi meleg nap.

Vagy vegyük tanításaik tárgyát. Mindkettő az erényről, igazságosságról s embertársaink iránti kötelességekről beszél. De a Sokrates erénye: az akkori idők erénye volt; olyan erény, mit a törvény megkövetelt s mit a költők megénekeltek; az igazságosság olyan, a mely barátokat jutalmazott, az okosság, mely az ellenséget rászedte, a bátorság, mely csatákat nyert s a mértékletesség olyan, mely az egészséget fentartotta. Mindezek olyanok voltak, miket az emberek már tudtak vagy tudniok kellene; olyanok, miket velök kérdések által meg lehetett értetni; miktől egy pillanatig tudatlanság miatt eltérhettek, de újból visszanyerhettek magábaszállás és gondolkozás által. Sokrates a görög moralistáknak elfogadott nézetén túl nem ment; sőt az athenebelieknek az emberiségről való szabadabb elvű és magasztosabb eszményét elvetette s a spártaiak szűkebb látköréhez ragaszkodott.

Állítsuk ezekkel szembe már most a Krisztus nézetét, mely nemcsak a külső cselekedeteket tekintette, hanem az indokok mélyére hatolt, mely azt az igazat és nem igazat mutatta meg, miről a törvény nem szól; és hogy a törvénynek betöltése több a farizeusok és írástudók igazságosságánál. Krisztus szerint csak egy erény van barát és ellenség, jó és rossz ember iránt. Ő az igazsághoz kegyelmet, a mértékletességhez tiszta gondolatot, a bátorsághoz megbocsátást és az okossághoz önfeláldozást csatol; ő új erényt teremt és a régi vétket megsemmisíti; az ő országa nem e világból, nem e korból való, hanem egy új világból, egy új korból, melynek törvényeit nem emberek, hanem Isten alkotta. Sokratesnél a lényeges ismeret: a tökéletesség; Krisztusnál: a törekvés. Sokrates így szól: vedd meg önmagadat, ha nem vagy jó; Krisztus azt mondja: remélj, ha megpróbálsz jó lenni. És különösen míg a Sokrates erkölce csak görög, addig a Krisztusé nincs nemzetiséghez kötve és egyetemes az alkalmazásában.

A fennebbiekkel közvetlen összeköttetésben lássuk természetünk melyik részéhez beszél a két tanító. Sokrates mindig az értelemhez, a fejhez. Szerinte az erény: bölcsesség; olyan tudomány, melyet épen úgy kell tanulni, mint bármely más tudományt vagy művészetet, szobrászatot, szónoklatot vagy hadi tudományt. Csak az esztelenek

vétkesek, csak a tudatlan emberek gyengék, csak a bölcsek erényesek. Az ő élceze, iróniája, kérdései, tanításai, hatalmas didacticai erélye, melylyel elragadta s barátait megbűvölte: kezdetől végig egyszerűen értelmi és észbeli gyakorlat volt. A szellem világába, a szivbe ritkán, vagy sohasem hatolt be. Ebben Krisztus, mint mindnyájan jól tudjuk, u'olérhetetlenül felülmul minden más tanítót. Krisztus szerint a sziv minden; az erény felhevülés; és a teremtés harmóniájának kulcsa nem az ismeret, hanem a szeretet. Arról, a mit mi a sziv alatt értünk, Sokrates nem szól semmit. Ezért az ő rendszere száraz és rideg mindazoknak, kik szenvednek, elnyomatásban élnek, s a kiknek véték terbeli lelkiismeretüket.

Vegyük most vizsgálat alá az indokokat, melyekkel hallgatóikat nevelni és megjobbitani akarták. Az önérdek elméletét szebben nem lehetett volna kifejtteni, mint a hogy Sokrates tett. Ő sokat ad a földi boldogságra, a testi egészségre, fizikai kényelemre, a jó kormányra és az emberek becsülésére. És ámbár néha azt állítja, sőt saját életével is bebizonyítja, hogy a helyest cselekedni kell, nem veszi számba, mit mivelnek ezért velünk az emberek; ámbár éles szemmel tekintett a jövő élet felé, de még sem kell felednünk, hogy ez indokokat, a lelkiismeret helyeslését és a jövő boldogságban való bizodalmit legutolsó tanításakor hozta fel; ezeket szerinte csak azok a kevesek érthetik meg, kiknek a philosophia kijelentette világosságát, s hogy haldoklása közben mindig arra emlékeztette barátait, hogy neki ugyanis bizonyosan nemsokára meg kellett volna halnia.

Az igazat, helyest azért kell cselekednünk, mert az az atya akarata, mivel iránta szeretettel tartozunk, mivel van egy más világ, hol mindez kiegyenlítődik, s e világban a mi lelkünk egyesülni fog az övével; mivel a hol van a mi kincsünk, ott lesz a mi szivünk is; és hogyha Isten életünket kívánja, inkább áldozzuk fel azt, mintsem hogy törvényét megszegjük — ezeket nem lehet feltalálni Sokrates tanításaiban. Tudjuk, hogy Krisztus mikép buzdított mindenkit, hogy szivességet mutassanak, a nélkül, hogy jutalmat várnának, nem azok iránt, a kik fizetni tudnak, hanem azok iránt, a kik szükségben vannak. Tudjuk, hogy minő társalgásba ereszkedett a parázna életet nyiltan folytatókkal is. Sokratesről épen a kedvencz tanítványa egészen másképp nyilatkozik. Krisztus volt az első abban is, ki a nők helyzetét emelte s az egyházban is nekik munkakört jelölt ki. Sokrates midőn az erény követésére buzdít, a bünösöknek nem nyújt reményt és bocsánatot.

Egy másik fontos kérdés, hogy a biztosításnak minő szilárd alapját nyújtotta mindkét tanító tanítványainak? Annak a ki új életet kezd, az erény és lélek természetét vizsgálja, lenni kell egy olyan választott ítélőbírájának, a kire támaszkodják mintegy biztos alapra. Kétségkívül Sokrates tanítványai közül többen örvendettek volna, hogy ő legyen hitőknek sziklájok és erősségök, hogy minden cselekedetöket és terveiket az ő tévedhetlen itéletére bizzák. De épen ez az, a mit ő nekik meg nem engedett, állítva, hogy ő nem tud semmit, tanítani sem tud semmit; s hogy ő csak a már bennök meglevő tehetségeket fejlesztheti: s így öket teljesen önmagukra utalta. Némelykor a görög jósdákhoz is utasította.

Való, hogy Sokrates kegyes, vallásos ember volt, a mint az az ő korában értetődött; híven teljesített minden szolgálatot az istennel szemben. A természeti vallás érveit ritkán csoportosította valaki úgy, mint ő; de azért az Isten igaz ismeretében mégis alig tett némi haladást, sőt nagy kortársáról, Anaxagorásról, ki korának legtisztább gondolkozásu tudósa volt, megvetéssel nyilntkozott, hogy a szép nap-istent, Phoebust, egy izzó tömegnek merete nevezni.

Krisztus egészen más alapot vett fel. A kérdésekre egyenes feleleteket adott, a nehézségeket megoldotta; a gyengéket erősítette, az Istent lehozta az emberekhez, s élő hitet keltett fel iránta: biztosította, hogy a kik a szent lelkét kéri, azoknak megadatik -- így Isten lett az embereknek állandó erősségük, szilárd alapjuk, melyen megnyúghatnak. Sokrates a földön a legjobbat cselekedte, de Krisztus az eget nyitotta meg.

És most lássuk az összehasonlítás legutolsó alapját illetőleg, mi volt az eredmény? Midőn Sokratest azzal vádolták, hogy az ifjakat elrontja, ellenségei egész diadallal mutattak némely legkedvesebb barátaira és rendes követőire, kik a városnak leghitványabb tagjaivá váltak úgy a magán, mint a társadalmi életben. E vádat méltán visszautasították azon az alapon, hogy ő szüntelen intette öket tisztességes élet folytatására és hogy csak életük becsületes részét töltötték az ő társaságában. Azért nem lehet Sokratest hibáztatni, hogy nem volt elég hatalma az emberek szívét megváltoztatni. Az nem az ő hibája, hogy ha azok, kiket az ő tana önmagokra utalt, méltatlanoknak mutatták magokat az önmivelésben. Hanem a midőn ötet, mint hőst és szentet a mellé állítják, kinek élete és halála első sorban tette az apostolokat azzá, a mivé lettek; s egymás után térítette meg a zsidókat, görögöket, rómaikat, barbárokat; a ki új erényt s erkölcsöket teremtett, a régi romokon új kort alapított; mi-

dón az Alkibiades tanítóját a Pál apostol tanítójával egy sorba helyezik: ez nem egyéb bántalomnál, sértésnél.

A Krisztus tana reális, élő, életet adó; ő ideális ember s minden ember követheti, mint legtökéletesebb példányképet. A mint létezett a földön: úgy létezik a láthatatlan világban. Washington, Milton, Szent Lajos, Szent Bernárd, Aurelius, Sokrates, Mózes és Budha nevei elenyészhetnek, de az ember fia, az ember Krisztus Jézus, mint az emberiség fenséges eszményképe élni fog mindörökké az Atya dicsőségére.

Az Unitarian Review után:

KOVÁCS JÁNOS.

HÁZASSÁGÜGYI BIRÁSKODÁSUNKRÓL.

Erdély és Magyarország tényleges egyesítése óta maholnap két évtíz telik le. Nem czélunk itt rámutatni azokra az áldozatokra, melyeket ez egyesülés érdekében az egykor önálló Erdély meghozott, mert azokat egy mindnyájunkat lelkesítő nagy eszmének, a magyar állameszmének hozta meg, s ezért bármely áldozatra készek vagyunk most is. De lehetetlen fel nem jajdulnunk, midőn kénytelenek vagyunk tapasztalni, hogy az az Erdély, mely a mohácsi vész után az üldözött magyar alkotmányosságnak, magyar nemzetiségnek és műveltségnek menhelye és fentartója volt, s mely a vallás-szabadság biztosítására már 1557-ben törvényt hozott: a királyhágóntuli testvérek részéről nem egyszer mellőztetés, lenézés, sőt gúny tárgyává is tétetik.

Mellőzik, lenézik, gúnyolják úgynevezett „specialis érdekeinket“, sőt nem kimélik egyházainkat sem.

Különösen ellenünk unitáriusok ellen fordulnak.

Az erdélyi házasságok örve alatt megtámadják autonomiánkat; a közéletben, a hírlapokban, az országházban, szóval a hol csak lehet, csorbát akarnak ütni házasságügyi biráskodási jogunkon.

Érdemeljük-e ezt? okot szolgáltatunk-e erre?

Való, hogy Magyarországon a házassági jog rendezetlen volta, s a válóperbeli eljárás sokfélesége zavart és jogbizonytalanságot idéz elő. De hát az általános házassági jog behozatalát mi gátoljuk-e?

Nem teszünk egyebet, mint hogy állami törvények által biztosított százados jogainkat a törvény korlátai között gyakoroljuk.

Indokolt és czélszerű-e tehát első sorban épen az ellen az egyház ellen fordulni, mely a szabadelvűségben s egyházi és nemzeti kulturális missiója teljesítésében a magyarországi többi egyházak által magát nemcsak túlszárnyaltatni nem engedi, hanem a magyar névnek a tengereken túl is becsületet szerez.

Hosszasan túrtünk és hallgattunk. De már kénytelenek vagyunk felszólalni, mert sajnos tapasztaljuk, hogy mind gyakoribb